

УДК 94(497.11)”1941/1945”
316.343:63-051(497.11)”1941/1945”

Слободан Ђ. КЕРКЕЗ
Филозофски факултет у Нишу

ПОЛИТИКА НЕМАЧКО-КВИСЛИНСКИХ СНАГА ПРЕМА СЕЉАШТВУ У ОКУПИРАНОЈ СРБИЈИ*

Апстракт: Већину становништва Србије 1941. године чинило је сељаштво и то се није мењало ни у годинама окупације, тј. до краја рата. Српско село је било, с једне стране, испражњено одвођењем многих домаћина у ропство, али је, на другој страни, мењало свој социјални лик, захваљујући повратку дела људи из градова у село, због бомбардовања и изгона Срба из других крајева Југославије. Из аграрног карактера српског друштва проистакао је и значај пољопривреде. На село је падао терет издржавања и осталог становништва Србије у градовима, радништва и осталих професија. Из часописа, новина посвећених селу, радио-емисија, избија значај села Србије у окупаторско-квислиншкој политици, пре свега због исхране војних формација и притиска Немаца да се извоз пољопривредних производа повећа. Недићева политика према селу није могла да успе у условима немачко-квислиншке пљачке села и заостале привреде Србије уопште.

Кључне речи: аграрна структура, сељаштво, становништво, политика, пољопривреда, заробљеништво, газдинства, село, окупација, експлоатација.

О степену аграрне структуре Србије, па и Србије сужених граница 1941. године, сведочи апсолутна бројна превласт сеоског становништва. Од око 4 милиона становника који су живели на површини од 51.100 км², сељаштво је учествовало са око 3,2 милиона становника.¹ „Пољопривредом у Србији“, писао је 1943. године Р. Веселиновић, „бави се око 80% српског народа.“ Међутим, према подацима које даје Недићева администрација

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ АВИИ, НАВ-Н-Г-120, 200/130/135678. – Елаборат немачког Министарства иностраних послова о подели југословенске територије (1. мај 1941. године).

(Министарство пољопривреде и исхране), укупан број становника у окупираној Србији без Баната, у 1941. години износио је 3.853.204, од чега 3.055.444 сеоског и 797.760 градског становништва. Од тога је у Београдском округу живело 380.415 становника (343.906 сеоског); у Ваљевском 203.477 (177.408 сеоског становништва); Зајечарском 310.881 (270.834 сеоско становништво); Крагујевачком 296.524 (239.844 сеоско становништво); Краљевачком 218.267 (183.090 сеоског становништва); Крушевачком 249.567 (217.696 сеоског становништва); Лесковачком 385.121 (323.546 сеоског становништва); Косовско-митровичком 200.501 (171.045 сеоско становништва); Моравском 268.133 (227.273 сеоског становништва); Нишком 308.136 (241.851 сеоског становништва); Пожаревачком 260.676 (227.327 сеоског становништва); Ужичком 215.061 (191.124 сеоског становништва) и у Шабачком округу 292.955 становника (267.539 сеоског становништва).²

Према подацима истог министарства, укупан број становника у окупираној Србији без Баната, септембра 1942. године, износио је 4.118.000, од чега је сеоско становништво учествовало са 3.094.000, градско са 724.000, док је град Београд имао 300.000 становника.³

Број становника је увећан јер је у Србију дошао велики број избеглица, махом Срба, који су бежећи главом без обзира, спасавајући голи живот, пребегли из НДХ, Македоније, Косова и Метохије и мађарске окупационе зоне у Бачкој.

„Пољопривреда је најважнији економски чинилац у земљи и народу. Село је непресушни и најздравији извор из кога се регенеришу вароши и градови. Село и сељаштво у Србији представљају кичму нашег националног обележја и стремљења. Оно је то било и раније, јер се Српство најбоље очувало кроз векове ропства баш у селу. И данас после катастрофе наше државе, село и сељаштво носе највеће терете које су нам садашње прилике наметнуле. Српски сељаци су се, у овим најтежим временима за нас, својим држањем и радом показали као најздравији део нашег народа.“⁴

Неки аутори (Милан Борковић) наводе да је социјална структура становништва Србије 1941. године изгледала овако: 418.116 радника и ученика у привреди, 466.189 службеника, намештеника, пензионера

² АС, Нда, Г-9, Министарство пољопривреде и исхране, ф. 2. – Бројно стање пољопривредних газдинстава, IX, 1942.

³ *Истио*. Рекапитулација података о бројном стању пољопривредних газдинстава, становника, поседовних листова по окрузима, септембар 1942.

⁴ *Земља и рад*, бр. 5, Београд, јесен 1943 (чланак Р. Веселиновића, „Српско сељаштво ради и иде ка бољој будућности“).

и лица издржаваних од државе, пољопривредника и рибара 3,101.913, занатлија и трговаца 116.869 и 33.347 лица слободне професије приватника и непознатог занимања.⁵ Међутим, ови подаци се односе на годину 1948. у којој је, према попису становништва, Србија имала (тзв. ужа Србија) 4.136.904 становника.⁶ Али чињеница је, без обзира на различитост података и погрешно навођење, да је Србија претежно аграрна земља и да су село и сељаци били носиоци њеног привредног живота, њена животна снага.

Према попису становништва из 1948. године, НР Србија је имала 6.527.966 становника (тзв. ужа Србија 4.136.904, Војводина 1.663.212 и Космет 727.820), а од тога Београд 367.816 становника, Област београдска 1.084.980 становника, Област нишка 1.050.317, Област крагујевачка 897.528, Област тимочка 289.582 и Област ужичка 446.211 становника. Ови подаци говоре о незнатном повећању становништва у односу на оно које је имала „стешњена“ Србија у условима окупације 1941. године.⁷

На основу података Министарства пољопривреде и исхране Недићеве владе, могуће је реконструисати број и структуру пољопривредних газдинстава (по окрузима) у окупираној Србији без Баната, 1942. године. Подаци говоре да је у Београдском округу било 52.268 газдинстава површине 251.559 ха (3.410 газдинстава величине 0,01–0,50 ха; 4.118 величине 0,51–1 ха; 8.955 величине 1–2 ха; 19.109 величине 2–5 ха; 11.537 величине 5–10 ха; 4.271 величине 10–20 ха; 823 величине 20–50 ха; 39 величине 50–100 ха; 5 величине 100–200 ха и једно газдинство величине 200–500 ха); у Ваљевском округу 23.339 газдинстава величине 177.024 ха (887 величине 0,01–0,50 ха; 1.051 величине 0,51–1 ха; 2.299 величине 1–2 ха; 7.301 величине 2–5 ха; 6.509 величине 5–10 ха; 3.947 величине 10–20 ха; 1.252 величине 20–50 ха; 84 величине 50–100 ха; 7 величине 100–200 ха; једно газдинство од 282 ха и једно величине 563 ха); у Зајечарском округу 50.173 величине 270.111 ха (1.879 величине 0,01–0,50 ха; 2.749 величине 0,51–1 ха; 6.877 величине 1–2 ха; 19.477 величине 2–5 ха; 13.936 величине 5–10 ха; 4.559 величине 10–20 ха; 842 величине 20–50 ха; 40 величине 50–100 ха; 4 величине 100–200 ха; 2 величине 200–500 ха и 2 преко 500 ха); у Крагујевачком округу 38.485 газдинстава величине 225.891 ха (1.354 величине 0,01–0,50 ха; 1.888 величине 0,51–1 ха; 5.738 величине 1–2 ха; 14.389 величине 2–5 ха; 10.237 величине 5–10 ха; 4.552 величине 10–20 ха;

⁵ М. Борковић, *Контирареволуција у Србији*, књ. 2, Београд, 1979, 15.

⁶ Производне снаге НР Србије, Београд, 1953, 89 (у редакцији Косте Михаиловића).

⁷ *Исто*, 75.

893 величине 20–50 ха; 27 величине 50–100 ха; 5 величине 100–200 ха и 2 газдинства величине 200–500 ха); у Краљевачком округу 27.330 газдинстава величине 177.429 ха (931 величине 0,01–0,50 ха; 1.685 величине 0,51–1 ха; 3.874 величине 1–2 ха; 9.234 величине 2–5 ха; 6.803 величине 5–10 ха; 3.643 величине 10–20 ха; 1.068 величине 20–50 ха; 75 величине 50–100 ха; 13 величине 100–200 ха и 3 газдинства од 200–500 ха); у Крушевачком округу 33.405 газдинстава величине 142.335 ха (1.546 величине 0,01–0,50 ха; 2.575 величине 0,51–1 ха; 6.482 величине 1–2 ха; 14.179 величине 2–5 ха; 6.529 величине 5–10 ха; 1.818 величине 10–20 ха; 250 величине 20–50 ха; 18 величине 50–100 ха; 4 величине 100–200 ха; 2 величине 200–500 ха и 2 газдинства величине преко 500 ха); у Лесковачком округу 44.567 величине 240.382 ха (1.576 газдинстава величине 0,01–0,50 ха; 1.689 величине 0,51–1 ха; 4.643 величине 1–2 ха; 17.905 величине 2–5 ха; 13.837 величине 5–10 ха; 4.416 величине 10–20 ха; 483 величине 20–50 ха; 14 величине 50–100 ха; једно газдинство величине 106 ха и 3 газдинства величине преко 500 ха); у Косовскомитровачком округу 20.450 газдинстава величине 121.308 ха (526 величине 0,01–0,50 ха; 931 величине 0,51–1 ха; 2.332 величине 1–2 ха; 7.605 величине 2–5 ха; 6.094 величине 5–10 ха; 2.507 величине 10–20 ха; 445 величине 20–50 ха; 10 величине 50–100 ха); у Моравском округу 37.075 газдинстава величине 180.361 ха (2.098 величине 0,01–0,50 ха; 2.929 величине 0,51–1 ха; 6.596 величине 1–2 ха; 14.428 величине 2–5 ха; 7.672 величине 5–10 ха; 2.783 величине 10–20 ха; 518 величине 20–50 ха; 46 величине 50–100 ха; и 5 газдинстава величине преко 500 ха); у Нишком округу 37.810 газдинстава величине 192.107 ха (1.243 величине 0,01–0,50 ха; 1.628 величине 0,51–1 ха; 5.065 величине 1–2 ха; 15.698 величине 2–5 ха; 10.635 величине 5–10 ха; 3.181 величине 10–20 ха; 337 величине 20–50 ха; 11 величине 50–100 ха; 3 величине 100–200 ха и једно газдинство величине 206 ха); у Пожаревачком округу 46.434 газдинства величине 237.059 ха (1.869 величине 0,01–0,50 ха; 3.184 величине 0,51–1 ха; 7.716 величине 1–2 ха; 17.787 величине 2–5 ха; 10.558 величине 5–10 ха; 4.034 величине 10–20 ха; 975 величине 20–50 ха; 352 величине 50–100 ха; 10 величине 100–200 ха; 2 величине 200–500 ха и 3 газдинства величине преко 500 ха); у Ужичком округу 23.679 газдинстава величине 159.483 ха (458 величине 0,01–0,50 ха; 782 величине 0,51–1 ха; 2.523 величине 1–2 ха; 8.772 величине 2–5 ха; 6.989 величине 5–10 ха; 3.327 величине 10–20 ха; 759 величине 20–50 ха; 61 величине 50–100 ха; 6 величине 100–200 ха; 1 газдинство од 360 ха и 1 од 1.031 ха) и у Шабачком округу 35.205 газдинстава величине

259.298 ха (2.254 величине 0,01–0,50 ха; 1.760 величине 0,51–1 ха; 3.885 величине 1–2 ха; 10.786 величине 2–5 ха; 9.092 величине 5–10 ха; 5.446 величине 10–20 ха; 1.805 величине 20–50 ха; 136 величине 50–100 ха; 26 величине 100–200 ха; 13 величине 200–500 ха и 2 пољопривредна газдинства величине преко 500 ха).⁸

Према датим подацима на територији окупиране Србије, без Баната, било је у наведеном периоду 470.211 пољопривредних газдинстава величине 2,684.347 ха, а од тога: 20.025 газдинстава величине 0,01–0,50 ха; 26.969 величине 0,51–1 ха; 66.385 величине 1–2 ха; 176.670 величине 2–5 ха; 120.428 величине 5–10 ха; 48.984 величине 10–20 ха; 10.450 величине 20–50 ха; 596 величине 50–100 ха; 84 величине 100–200 ха; 28 величине 200–500 ха и 19 пољопривредних газдинстава величине преко 500 ха.

Пољопривредна газдинства су се састојала од ораница, башта, ливада, пашњака, винограда, воћњака, шуме (уколико су се налазила у склопу газдинства) и неплодног земљишта. Као што се види из датог прегледа, преовлађивао је посед од 2–5 ха, којих је на територији Србије било 176.670 (величине 614.572 ха) или 37,5% од укупног броја пољопривредних газдинстава. На поседе величине од 5–10 ха (њих 120.428), који су захватили 844.771 ха, односно 25,6%; њихова површина је износила 31,5% површине свих пољопривредних газдинстава према 23% колико су износили поседи од 2–5 ха. Отуда је преовлађивало мишљење да у нормалним приликама треба највише потпомагати развој поседа површине 5–10 ха, што је претходно захтевало изучавање овог поседа у погледу стања живог и мртвог инвентара, површине под луцерком, црвеном детелином, зграда итд.⁹

Пољопривредно подручје Србије је са Банатом привлачило немачку војну управу својом површином, могућношћу транспортовања за Немачку и јефтиноћом. Осим тога, немачко тржиште је још пре рата било навикнуто на пољопривредне производе из Србије. Управни и Привредни штаб војног заповедника у Србији тежили су да се предратна пољопривредна подручја одрже како би Немци могли обезбедити одговарајуће контингенте пољопривредних сировина, како за исхрану своје војске, тако и за извоз у Немачку. О значају пољопривреде и њене експлоатације за време рата говори наоко безначајна чињеница, коју наводи Милан Борковић, да је катедра за пољопривреду

⁸ АС, Нда, Г-9, Министарство пољопривреде и исхране, ф. 2. – Рекапитулација података о бројном стању пољопривредних газдинстава, становника, поседовних листова по окрузима, септембар 1942.

⁹ Исто.

на Пољопривредном факултету (као и многе друге) била обновљена и давала стручне савете Недићевом министарству пољопривреде.¹⁰

О томе је *Српско село* писало: „СТИЦАЈЕМ ОКОЛНОСТИ, сви факултети Београдског универзитета, па и пољопривредни, не раде као у мирно време. Иако се одржавају испити, ипак нема континуалног научног рада по факултетским заводима и институтима. Како наша млада и још недовољно развијена пољопривреда нема сувише пољопривредних стручних снага да би се оне могле расипати и како нам за успешно спровођење планске пољопривредне производње треба још много агронома, наставно и техничко особље Пољопривредног факултета, будући сад слободно од рада на Универзитету, стављено је на расположење Министарству пољопривреде и исхране, да би ту притекло у помоћ својим стручним радом и знањем... Тако је одлучено, будући да се с тим сложио и министар просвете, да свеколико наставно факултетско особље чим то време дозволи, крене на терен, где би се у формираним научним групама приступило проучавању неких важних, а до сада нерешаваних проблема наше пољопривреде. До одласка на терен, професори и остало наставно особље долазиће на дужност у само Министарство пољопривреде и исхране, где ће бити у сталној вези с одговарајућим одељењима и одселима своје струке и где ће помагати саветом и делом... Извршено је формирање неколико научних група. Тако на пример: за биљну производњу, за сточну производњу, виноградарство и воћарство, заштиту биља итд.“¹¹

Као што смо већ истакли, значај пољопривреде проистицао је из схватања о аграрном карактеру српског друштва, снази државе која почива на здравом селу, месту исхране у току рата, немачким претензијама да обезбеде што више пољопривредних производа, а на другој страни, сталешкој концепцији друштва коју су квислинзи замишљали да остваре, заснованој претежно на моћи српског сељаштва.¹² „С тога је дужност свих правих Срба, да учине све што могу да би српски народ преживео садашње тешке прилике и тако осигурао будућност Српства и Србије. Српско сељаштво жели да у миру ради своја имања, како би осигурало опстанак себи, својој породици и српском народу. Оно жели, да у својој земљи буде слободно, и да има такву своју управу, која ће бити високо морална и поштена и у којој неће бити неправди и шпекулативног искоришћавања ближњих.

¹⁰ М. Борковић, *Контирареволуција у Србији*, *op. cit.*, 16.

¹¹ *Српско село*, бр. 75, 13. фебруар 1943.

¹² *Ново време*, 20. новембар 1941.

Оваква управа се може најбоље постићи на начелу старе српске задружности. Због тога је председник Српске владе Милан Недић и прокламовао идеју српске сељачке задружне државе. Српски земљорадници су ову идеју одушевљено и стопроцентно прихватили. На постављено питање задругама и општинама у земљи скоро сви су одговорили да су за реорганизацију задругарства, па према томе за организацију државе на задружној основи. Ово је потпуно појмљиво, јер се сељаци с правом надају, да у једној држави чија је основа задругарство, не може бити неправди, пљачки, превара, шпекулације, итд, које су их давиле до сада.¹³

Међутим, квислиншки оптимизам се показао као нереалан. Српско село доживело је војни пораз Краљевине Југославије као трагедију, губитак слободе, падање у јарам, без обзира на то колико критички било расположено према међуратним приликама грађанског друштва. Нису се остварила ни очекивања да се непријатељу пружи частан отпор. Немци су од бугарске границе, Моравском долином, напредујући истовремено са севера, укључујући једну истраживачку групу из Румуније, ушли у Београд 13. априла 1941. године, трећи пут у XX веку. Српски човек, а посебно сељак, био је разочаран брзим сломом, срамотном издајом, гњилошћу државног врха, бекством краља и министара. Искуство из 1915. године, са извођењем војске из земље, није се поновило. У народу је била жива и укорењена антигерманска нота. У току четврт века, српски народ морао је поново да се носи са немачким империјализмом, овог пута у виду нацистичке Немачке. Српски народ је тешко доживео и масовно уништавање српског живља у НДХ, на Косову и Метохији, у Македонији и Бачкој.

Српско село је, с једне стране, било испражњено одвођењем многих сељака у ропство, али је, на другој страни, мењало свој социјални лик захваљујући повратку дела људи из градова на село, због бомбардовања и изгона Срба из поменутих крајева Југославије. Његов социјални миље је увелико друкчији, разноврснији и бројно гледано измењен у односу на ситуацију пре априла 1941. године. Престанак рада Београдског универзитета, утицао је на то да се на село врате студенти пореклом са села, а и део ђака је напуштао школовање или се оријентисао на учење у гимназијама и средњим стручним школама у градовима и варошима надомак села. Једну од битних социјалних карактеристика друштвеног склопа Србије, пре и у току рата, чинило је то што се због

¹³ Р. Веселиновић, „Српско сељаштво ради и иде ка бољој будућности“, *Земља и рад*, бр. 5, Београд, јесен 1943.

слабе организације нису развила већа градска насеља, тако да се село не схватити једино у спрези са околним варошима; исто тако су вароши урањале у социјално-економску структуру околних села. Вароши су биле центри регионалних области. Градско становништво је практично потицало са села, јер је већина становништва у градовима, такорећи јуче, напустила села. Населити се у вароши, био је идеал, нарочито ако се добије државна служба, али стари и нови градски свет није прекидао везу са селом (школовање рођака, прихват својих са села, снабдевање, узајамне посете итд.). Село је било главни резервоар попуњавања градског становништва, захваљујући огромном вишку радне снаге, утичући на задржавање навика сеоског живота у градовима.

У прилогу „Дужности земљорадника према народу и држави“ Рад. М. Веселиновић је наглашавао значај села: „Сви становници једне земље имају велике обавезе и свете дужности према својој земљи и отаџбини. Код напредног народа влада уверење, да је дужност према отаџбини важнија и већа неголи све друге дужности, које један човек има... Данас се води највећа борба од када је свет постао. Ова борба је захватила скоро све земље. На несрећу, и наш народ је увучен у ову борбу од стране његовог бившег неспособног вођства. Због тога ми морамо данас да подносимо и испаштамо све тешкоће и терете који су нас снашли. Али, да би смо одржали свој голи живот, нама се данас намећу и специјалне дужности које морамо извршити, ако желимо добра својој деци, породици и српском народу. Цео народ, ма ког занимања био, треба добро да запне, те да својим радом допринесе обнови наше земље. Ниједан сталез није изузет, сваки мора да ради и да својим радом допринесе свој удео, да спаси напредак нашег народа. Исто тако, и наш земљораднички сталез као најмногобројнији у Србији, мора својим радом дати свој удео ради одржавања и опстанка Србије и српског народа. Он има, на првом месту, свако парче своје земље да обради и засеје. И до сада је наш земљорадник обрађивао своју земљу. То је истина, али до сада је могао да обради онолико колико је хтео или колико му је требало. Међутим, данас он мора безусловно да обради и засеје сву своју обрадиву земљу... Због тога је председник Српске владе генерал Милан Недић донео наредбу и План о планској пољопривредној производњи у Србији. Овај план има да се спроведе на целој линији и у целој земљи. Само тако ће бити осигурана исхрана српског народа, па према томе његов опстанак и напредак. Ово треба да зна сваки наш земљорадник у целој Србији од најбогатијег до најсиромашнијег. Интерес целог српског народа и Мајке Србије у данашњим

приликама, одлучно захтева да сваки српски земљорадник уложи сву своју снагу у извршењу овога задатка, тј. у обради и сетви свих својих обрадивих површина земље.

У Србији има преко милион становника непроизвођача, затим има велики број сеоских становника, који не производе довољно за своју исхрану (ових има нарочито у пасивним срезовима); потом има велики број радника у разним предузећима, има наше и окупаторске војске, па најзад има велики број избеглица. Све ово становништво мора да се храни. Ми не можемо и не смемо дозволити да ово становништво гладује, зато ми морамо прикупити све вишкове хране код оних земљорадника, који их имају, да би могли дати онима којима треба. Наши српски земљорадници не треба да буду саможиви те да дозволе да становништво градова, пасивних крајева или радници гладују. Ако би се ово десило, историја би српске земљораднике осудила као најгоре људе. Међутим, ми баш знамо из живота српскога народа да су српски сељаци били увек најбољи његов део у сваком погледу. Отуда се надамо да иако је тешко због прошлогодишње рђаве жетве, односно бербе, ипак српски земљорадник треба и мора да одвоји за оне који немају. Ми се надамо да ће ова година понети боље па ће онда бити хране за све, а онда ће земљорадници лакше и давати.

Међутим, треба дочекати до нове жетве. Отуда се намеће велика дужност да сваки онај домаћин који има макар и мало више кукуруза него што му треба да цео тај вишак даје. Не сме српски земљорадник допустити да један део српског народа гладује. Он мора свој свети задатак извршити до краја. А ја саветујем српског сељака да је боље вишкове кукуруза да преда на леп начин него да се морају предузимати друге мере. Ето, то је други важан задатак српског земљорадника према српском народу.

Трећи задатак српских земљорадника јесте, да се у данашњим тешким приликама морају извршити сва наређења и сви захтеви и цивилних и војних власти...

Четврти задатак српског земљорадника према Србији и српском народу јесте, да у сваком случају сачува мир и ред. Мислим да је ово јасно целом српском народу, а нарочито земљорадницима. Српски народ је то скупо платио, слушајући савете оних који се налазе далеко изван земље и оних који се налазе у шуми. Српски народ не сме више да улудо губи главу због ових безумника. Српски народ има само један пут спасења. Тај пут је јасно обележио председник Српске владе генерал Милан Недић. Он гласи: кроз рад, ред, мир и братску слогу српски народ ће дочекати своје спасење, а Мајка Србија боље дане.¹⁴

¹⁴ *Земља и рад*, бр. 4, Београд, март–април 1943.

Војни пораз Краљевине Југославије није означио наступање мирне окупације, већ насупрот томе је донео нове поделе, унутрашње сукобе, антагонизирао становништво села и градова на питању за и против антиокупаторске борбе. „Многи од такозваних данашњих бораца за неку вајну слободу уствари се не боре за слободу српског сељака, већ за повратак оног 'старог', а то значи за робовање сељака. Они би хтели да увођењем 'старог' оживе све оне немогуће појмове, по којима би неколико стотина привилегованих градских и паланачких породица владало Србијом као неким наслеђеним пашалуком. Они проповедају демократизам, зато што су помоћу тзв. демократије приграбили власт у своје руке. Они су са разним демократским установама оковали цео наш привредни живот и водили га о ланцу као цигани мечку. Они су купљеним или врло вешто удешеним гласањем испливали на површину и бусали се како су они тобоже законити представници народне воље. Уствари, воља народа мало је кад долазила до изражаја. Корупционаши и преваранти старог времена опасали су ко радикалску кецељу, ко демократску, земљорадничку, напредњачку или либералску. Они нису испливали на површину својом ваљаношћу, већ уз помоћ странака, банака, меница, концесија и других прљавих средстава тзв. демократије... Да би се та господа вратила у посед својих старих привилегија измислили су фразе радних слобода, устава, демократије и слично. Измислили су фразе о енглеско-америчкој демократији, која ће кобајаги доћи да ослободи српски народ. Убише се доказујући преко радија и кроз разне летке како те прекоокеанске демократије носе нови дух, а истовремено измислили су и причу како су нам руски комунисти по срцу и крви најближи. А уствари, то причање о старом добром времену и о демократији није ништа друго до жеља да врате своје изгубљене позиције. А шта би то значило? – Да се сељак врати у подређени положај, у коме се раније налазио, а поред тога да изгуби и оно што је стекао после наше пропасти од 6. априла 1941. године.

Ми смо, међутим, кренули новим путевима. Сељак ради на своме и сарађује као никад до сада. Сељак је на путу да својим сопственим трудом препороди и своје село и целу државу... Српско сељаштво неће више оно 'старо', јер жели да се ослободи сваког наметнутог туторства. Српски сељак довољно је зрео, а и способан да судбину своју и целе земље узме у своје руке. Српско сељаштво осећа да се овај рат води и за њега и његово ослобођење, јер ће као последица овог рата доћи поштовање за најважнији рад у свету – за земљорадњу, која је вечна, али и највише запостављена. Сељак ће у Новој уједињеној Европи доћи на прво место. Сељак треба да је тога свестан и да према

томе својим рукама помогне у стварању 'новог', борећи се против оног 'старог', које треба за увек одбацити.¹⁵

Недићева квислиншка пропаганда није штедела речи о значају сељаштва: „Треба већ једном недвосмислено рећи, а у то и веровати, да на борбу немачке војске не смемо гледати само као на рат Немачке против Русије, Енглеске и Америке. Не смемо тај рат оцењивати војничким очима или симпатијама и несимпатијама, већ разумом и веровањем. Немачка води овај рат не само против комунизма, који је непријатељ свих сељака на свету, већ и против свих и свакога, који живи од муке и труда радног народа. Она води рат против свега што је довело до овог рата: против расцепканости Европе; против појединих интереса капитализма појединих земаља, који су се између себе гложили и који су народе Европе подбадали једне против других.

Немачка се бори за једну слободну и националну заједницу европских народа, у којој неће више бити свађе и непријатељстава. Бори се за целину и уједињеност европског континента, на коме неће бити царинских граница и вештачких препрека између појединих држава и народа.

Целокупно сељаштво целе Европе биће окупљено у једном великом братском савезу у коме јачи неће искоришћавати слабије, већ ће слабији бити ојачани потпором јачих.

Немачка се бори да уклони све поводе за будуће ратове, јер човечанство не живи зато да се мучи и да сваких неколико година губи милионе најбољих и највреднијих синова. Она се бори за сваку мајку, која је однеговала сина не зато да пада у рату, већ зато да у својој старости у сину нађе потпору и отплату синовљеве захвалности. Она се бори за срећнију и спокојнију будућност Европе која је била и мора остати колевка културе целог света... Према томе, борба Немачке мора бити и наша борба. Треба свесно и отворено рећи ову истину и у њу веровати. Ово веровање треба да нас повеже са осталим европским народима, који су се сврстали у бојне редове за нову Европу.¹⁶

Предратне поделе добиле су у условима рата више него драстичне облике. Село се нашло у устаничком вртлогу, под ударом окупаторских мера, квислиншке директне интервенције на страни окупатора, позива комуниста на борбу и четника Д. Михаиловића на стратегију ишчекивања. У летњим месецима 1941. године остало је прилично резервисано према првим устаничким акцијама, али ће се половином

¹⁵ *Истио* (чланак: „Шта чека сељака ако се врати 'старо'“).

¹⁶ *Истио*.

и крајем септембра 1941. године дићи листом против окупаторских и квислиншких снага стварајући у западној Србији у делу Шумадије слободне територије са новим органима власти. Сељаци су суочени са позивима партизана, иза којих стоје комунисти, на борбу и четничким захтевима за мировањем. Када су четници принуђени да ступе у борбу, село се делом повело за њима, али је после октобарских егзекуција Немаца и квислинга, под притиском четничке пропаганде, почело да узмиче. Сељаштво је носило у себи слободарске традиције, присећало се хероизма српских војника из балканских ратова и Првог светског рата, а четничка организација имала дубоке корене и подсећала на старија, славна времена. Но, природи сељаштва није било страно и мировање, чување поседа, обрада земље, неизазивање окупатора и његових репресивних мера. Стање на великим фронтovima говорило је да још није време, да су Немци јаки, чак на врхунцу снаге и да се расплет рата не види.

На село је падао терет издржавања и осталог становништва Србије у градовима, радништва и осталих професија. Село је морало давати производе немачким окупаторима. Појавом многих војски оно се нашло на удару нових давања (исхрана, кантонирање војника, уступање сточних запрега итд.).

Производња у пољопривреди у време најјачих устаничких борби 1941. године није била угрожена, јер су плодови (пшеница и др.) већ раније били сакупљени и амбарисани, али је зато било угрожено сакупљање друге летине која касније сазрева (кукуруз и др.). Привременим партизанским поразом у Србији окупатори и квислинзи успели су реокупацијом да поседну терен и свом снагом да се оборе на организације НОП-а.

О значају који су окупатори и квислинзи посвећивали производњи у области пољопривреде говоре бројне мере предузете да се она одржи на предатном нивоу.

„Влада генерала Недића, која је очувала земљу наших дедова, пошла је и даље, па ствара све потребне предуслове да ову лепу земљу претворимо у земаљски рај, у коме неће бити богаташа, ал неће бити ни сиротиње. Нама треба много школованих сељака, а у првом реду треба да васпитамо нашу омладину, која ће кроз кратко време преузети очеву имања у своје вредне руке. Услед акције установе 'Земље и рада' ми ћемо кроз годину две дана имати око хиљаду омладинаца, који ће се васпитати у Немачкој. Ови ће омладинци бити квасац за нашу нову пољопривреду. И за њих ће Србија стварати нова домаћинства, која ће се отимати води, поплавама, бујицама и јаругама. Ови ће омладинци

бити пример старијим и новим генерацијама и даће својом марљивошћу и школованим разумевањем нови печат српској земљи. У Немачкој ће омладинци научити начела и праксу нове, успешније земљорадње, али научиће и то како треба да живи сељак, који сноси најтеже терете живота државе. У честитости и родољубивости немачког сељака имаће омладинци светао пример, који могу стопроцентно да приме у своје младе душе. По повратку у Србију ова ће омладина образовати чврсту заједницу, постаће као једна породица, чији ће се чланови узајамно помагати у добру и у злу. На њима ће Србија градити своју лепшу и срећнију будућност¹⁷.

Да би рад пољопривредних и других задруга могао што пре да буде настављен у интересу целокупне српске привреде, Савет комесара прописао је Уредбу о обнови задружног рада, која гласи: „1) Све задруге и задружни савези који су учлањени у Главном задружном савезу, дужни су одмах да обнове рад под надзором Главног задружног савеза; 2) При доношењу скупштинских одлука задруга и задружних савеза сматра се као укупан број чланова, који се налази у области војног заповедника у Србији; 3) Послове задруге и задружних савеза водиће они чланови управног и надзорног одбора који су остали у односној организацији. Ако се број функционера смањио испод правила предвиђеног минимума, имају се од стране дотичне организације поднети предлози Главном задружном савезу за наименовање нових чланова...“¹⁸

Наиме, заузимањем установе „Земља и рад“, у чијем је програму било, пре свега, јачање љубави према српској земљи, дошло је до слања неколико стотина сеоских омладинаца 1943. године у Немачку. Први покушај такве врсте са групом од 50 омладинаца био је изведен 1942. године, а у 1943. години, уз 200 омладинаца који су послати на разна сељачка имања у Немачкој, њих 50 је било послато на праксу подрумарства, млекарства, прераде воћа и конзервирање и прераде поврћа.¹⁹

Окупатори и квислинзи имали су у виду дубоке корене задруга и задружних покрета у Србији. О размерама задругарства уочи Априлског рата говори чињеница да је у Србији било основано 5.284 задруге са 563.287 чланова (задругара). Задругарством је руководио Главни задружни савез. Мада се део задруга у војном растројству априла 1941.

¹⁷ Исто.

¹⁸ Службене новине, бр. 83, 9. јули 1941; Српско село, бр. 1, 6. септембар 1941.

¹⁹ Исто.

године осуо, ипак је у ужој Србији функционисало још 3.899 задруга са 353.219 чланова.²⁰ О нужности задругарства у Србији Стево Клујић је писао: „Добронамерни саветују обавезно проширење нашег данашњег задругарства на целу земљу и сматрају да ће на тај начин помоћи сељаштву и решити сва спорна питања. Поред данашњег застарелог облика нашег задругарства, поред недостатака предуслова и поред спорости данашњег задружног рада ми не видимо у том обавезном задругарству решење питања садашњице. Не ради се само о задругарству и задружној помоћи сељака, већ о целом народу. У првом реду треба сељака извући из његовог пасивног става и укопчати га у активни рад за целу радну заједницу. То значи, првенствено створити једним систематским радом задружну свест, које данас много нема.

Други наш задатак састоји се у томе да поред дужности које изискујемо од сељаштва, пружимо сељаштву и права. Свесно сељаштво треба чим пре организовати у једну чврсту заједницу која ће руковођена задружним духом и задружним дужностима, својом самопомоћи извршити не само дело повећане производње, већ и дело расподеле производа, давања и вишкова. Другим речима, морамо на организовано сељаштво пренети питања опстанка и исхране целокупног народа. Ми зато предлажемо општу сељачку организацију, која ће на основици задружног духа, осећања братства и народне солидарности спроводити ове радове: 1) васпитаће и оспособљаваће сељаштво у свим правцима јавног, приватног, радног и задружног живота; 2) овим оспособљавањем сељаку ће као једна велика породица задружно узети у руке производњу на целој сељачкој земљи; 3) сељаштво треба да кроз своју општу организацију сељачке заједнице преузме на себе с пуном одговорношћу и искључивошћу исхрану земље и сва потребна давања...

Овом заједницом били би обухваћени сви сељаци, а нарочито сва мушка и женска сељачка омладина, која ће кроз организацију добити потребно васпитање и оспособљавање. Ова јединствена сталешка организација спровела би све потребно око уједињења постојећег задружног живота, око стварања нових задружних облика, радила би на упрошћавању и координацији рада свих сељачких установа. Овом организованом сељачком заједницом српско сељаштво би први пут у историји народа узело вођство своје судбине, па и целог народа, у своје руке уз пуну свест одговорности, коју ће сељаштво изградити до савршенства.²¹

²⁰ *Ново време*, бр. 40, 26. јули 1941; *Српско село*, бр. 19, 10. јануар 1942.

²¹ С. Клујић, „Сељачка заједница“, *Земља и рад*, бр. 4, Београд, март–април 1943.

Анализа Недићевих говора показала је до којег је степена председник „Генералске“ или „Владе народног спаса“ придавао значај селу. Из часописа, новина, посвећених, селу, радио-емисија, избија значај села Србије у окупаторско-квислиншкој политици, пре свега због исхране окупаторско-квислиншких формација, градског становништва и притиска Немаца да се извоз прехранбених производа повећа. У часопису *Земља и рад* у том смислу се истиче: „Наша земља је бреговита. Уоквирена је и испресецана безбројним водотоцима, у чијим се више или мање пространим долинама налазе наши најжитороднији крајеви. Посавље, Подунавље, Поморавље, долина Колубаре и Тамнаве, Млаве и Могиле, Тимока, Скрапежа, Великог Луга, Јасенице и Кубуршнице, су житнице наше земље. Некад су ове житнице биле довољне, што су хидролошке прилике наше земље биле повољније, што нас је било мање и најзад што су нам и животне потребе биле мање. Некадашња наша патријархална домаћинства – задруге, вођена чврстом и паметном руком старешина умела су до савршенства да развију домаћу радиност и да уравнотеже приносе и расходе. Временом задруге су се проређивале – велика домаћинства постепено су се претварала у инокосне породице. Издељена земља на многе чланове једног великог домаћинства, даљим дељењем сводила се на површину, која више није била у стању да храни издељене чланове.

Наш сељак је исконски везан за земљу, телом и душом. Тешко се од ње растаје. Он гине на бразди. Кад се има на уму да је готово свака стопа наше земље натопљена племенитом крвљу наших предака, разумљива је љубав нашег сељака према земљи... Треба наћи нове површине земљишта. Отимати од шуме не смемо више, штавише морамо шуми вратити оно што смо јој раније отели. Пре стотину година половина површине Србије била је под шумом, данас она износи само петину. Ту земљу немамо да тражимо, она је ту – у мочварама Мачве, у Посављу, у Подунављу, у долинама Колубаре и Тамнаве, Млаве и Могиле, Тимока, Скрапежа, Луга, Јасенице и Кубуршнице. Она је у долинама толиких наших задивљалих река и речица. Само, треба је извадити из мочваре, заштитити је од поплаве, исушити, наводнити како треба, обрадити како треба“²²

Да би повећало производњу пољопривредних производа, а схватајући огромни значај мелиорације, Министарство грађевина приступило је извршењу мелиорације мочварних и поплавних подручја Мачве, Поцерине, Посавине, долине Колубаре и Тамнаве са притокама, Великог

²² *Земља и рад*, бр. 4, Београд, март–април 1943.

Макиша, Годомина, Великог сеоског рита, Великоградиштанског рита, долине Великог Луга, Кубршнице и Јасенице, долине Велике Мораве (Поморавље). Површина овако мелиорисаних предела требало је да износи око 160.000 ха, а предвиђајући вишак жетвеног приноса од само 5 мц по ха, овим радовима добио би се вишак жетвеног приноса од 8.000 вагона (са свих подручја).²³

Квислиншке власти организовале су преко земљорадничких задруга производњу пољопривредних алата, машина и механизације уопште, али је целокупна производња била строго контролисана од немачких окупационих власти. *Ново време* је 9. децембра 1942. године, донело следећи текст: „Министри Кујунџић, Веселиновић и Недељковић, заорали су прву бразду плугом произведеним у Србији, израђеним у фабрици 'Вистад' у Ваљеву.“

О селу и сељаштву објављено је више прилога у часопису *Земља и рад*: „Истина је“, каже се у једном, „да смо били слепи крај здравих очију. Градили смо државу као пијани мајстор који је заборавио да угради степениште од земље до виших спратова па је цела кућа испала као неко чудовиште; као замак ни на небу ни на земљи. Народ није имао довољно хлеба, али је имао фабрике за сваковрсне потребе луксуза. Имали смо алат за све, само не онај свети и благословени алат, који народу даје хлеб насушни, нисмо имали плугова. Добили смо га сад, добили смо наш српски плуг. По жељи и вољи генерала Милана Недића претопљено је гвожђе и челик, које је било намењено оруђу што доноси смрт, па је сливено у плуг, који спашава животе. Немачке војне власти, у жељи да помогну српском сељаку, одрекле су се потребне ковине, па су дозволиле да остане у земљи и да се претопи у плугове.

У Ваљеву пре неколико година подигнута је велика фабрика по имену 'Вистад' (Ваљевска индустрија Станковића, акционарско друштво), о којој сељаци нису знали иако је она имала да израђује оружје за војску. Ова је фабрика гутала милионе, а сељаци у земљи нису од тога имали користи. Таква је била слика целе наше државе. Свуда фабрички оцаи који су капиталистима доносили милијарде, а ниједан није задимио да олакша живот сељака... Влада Народног спаса донела је одлуку да фабрика у Ваљеву има од сада да служи потребама сељака. После израде плугова, фабрика ће израђивати сејалице, сечке, дрљаче и остале потребе за сељаков рад.“²⁴

Квислинзи су, угледајући се на Немачку, донели прописе о обавезној, планској пољопривредној производњи, 1942, 1943. и 1944. године.

Министар пољопривреде и исхране прописао је у вези са одредбама Плана о планској пољопривредној производњи нарочиту рејонизацију

²³ *Истио*.

²⁴ *Истио*, бр. 2, децембар 1942.

целе Србије на сточарске рејоне како би се гајење појединих врста и сорта стоке могло извршити према условима који су владали у појединим крајевима окупиране Србије и Баната. Према овој рејонизацији у Србији су се могли гајити енглески полукрвни коњи (у Београдском, Пожаревачком, Ваљевском, Шабачком, Крагујевачком, Крушевачком, Нишком, Лесковачком и Краљевачком округу); липицанер у Пожаревачком, Зајечарском, Моравском и Крушевачком округу, а арапска раса коња у осталим окрузима. Говече сименталске расе требало се гајити у Београдском, Ваљевском, Шабачком, Пожаревачком, Крагујевачком, Моравском, Краљевачком, Ужичком, Крушевачком, Нишком, Лесковачком и Зајечарском округу; колубарско говече у Шабачком, Ваљевском округу; домаће сиво говече у Пожаревачком и Зајечарском округу; монтафонско говече у Краљевачком округу; домаће краткорого говече у Нишком, Лесковачком, Крушевачком, Краљевачком, Ужичком и Косовскомитровачком округу; црвено метохијско говече у Косовскомитровачком округу итд. У Шабачком округу као и у Ваљевском, Београдском, Пожаревачком и Крагујевачком округу требало је да се гаји овца сорте цигаја као и липска овца; кривовирска овца оплеменења са мерино у Пожаревачком, Моравском и Зајечарском округу; сврљишка овца у Зајечарском, Нишком и Лесковачком округу; косовска овца у Лесковачком и Косовско-митровачком округу и сјеничка овца у осталим окрузима итд.²⁵

Међутим, диригована економска политика на селу није дала резултата. Узалуд су се Недић и његови сарадници удварали сељаштву као најнапреднијем друштвеном слоју. „Српски сеоски домаћин, племенитих црта лица, лепе и уредне спољашности, оличење је оног човека који треба да носи Нову Србију“,²⁶ писало је у часопису *Земља и рад*. Или, „Темељ српске земље треба да буде село и омладина – она поред плуга и она поред књиге“; „Цео српски народ је домаћински народ. Он поштује домаћина на небесима, господа Бога, он поштује домаћина у држави, он поштује домаћина у породици. И овим нашим традицијама морамо да се вратимо“; „У новој Србији морају да се негују карактери, да се поштује рад, јер само тада биће честито и село, и народ и држава“.²⁷ Сељак је нерадо давао резултате свога рада. На другој страни, партизанска пропаганда је упозоравала сељаке да не дају зрно жита окупатору. Недић је обећавао сељацима да се плодови њиховог рада

²⁵ *Службене новине*, 22. јануар 1943; *Српско село*, бр. 75, 13. фебруар 1943.

²⁶ *Истио*, бр. 3, јануар–фебруар 1943.

²⁷ *Истио*, Говор председника владе Милана Недића 22. маја 1942. године.

неће уступати Немцима, али је његове изјаве негирао генерални опуномоћеник за привреду у Србији, Ф. Нојхаузен, који је на основу наредбе донете на конференцији представника окупираних територија код маршала Рајха (Хермана Геринга), августа 1942. године, имао да обезбеди „из српског простора“ додатних 100.000 тона пшенице и кукуруза.²⁸

Недић је давао отпор у складу са тежњама да обезбеди примену своје политике пацификације Србије, изградње сталешке државе, поправи положај Србије у оквиру поретка „нове Европе“, подигне ауторитет себи и својим сарадницима, омогући националну интеграцију Срба, али се морао повлачити пред Немачком одлучношћу и непопустљивошћу у свим спорним случајевима. Квислиншки генерал је ипак добио инвестируу из руку немачког војног заповедника у Србији, а Србија није стекла статус чак ни марионетске државе. Недићеве капитулације пред Немцима више су него уочљиве: у време злочина 342. дивизије, септембра 1941. године; октобарског масакра у Краљеву и Крагујевцу; изнетог примера додатних количина пољопривредних производа које су се морале извести из Србије у Трећи рајх; узалудног отпора (и смешне претње да ће себи просвирати метак кроз главу) уколико Бугари јануара 1942. године окупирају део Србије.

Задругарство и „планска“ пољопривредна политика квислиншког режима, као срж друштвенополитичке стратегије Недићеве владе, није уродила плодом. Истовремено остала је на нивоу декларације, идеја о стварању сталешке сељачке државе. Из ове идеје произишло је, како је говорио Милан Недић, да 90% српског становништва са села има право да буде кичма, на нов начин социјално и политички уређене државе у „новој Европи“. Губило се из вида, насупрот Недићевој пронемачкој пропаганди, да је српско сељаштво и сам народ заправо био антинемачки оријентисан. Антипартизанска, антикомунистичка, антијеврејска и антисовјетска пропаганда, без обзира на своју масовност и интензивност, није допирала до разума и срца српских људи. Привремени пораз НОП-а у западној Србији није значио и уништење народноослободилачких снага у Србији, јер су крајем 1941. и у 1942. години континуитет НОБ-а преузели партизански одреди на југу Србије. Недићевој политици према селу нови ударац задао је полет НОП-а на југу Србије и у Шумадији у другој половини 1943. године, и у првој половини 1944. године. Спектакуларни разговори Милана Недића са српским домаћинима, као и слање „делегација“ српских сељака на Исток у окупиране крајеве СССР-а, у Украјину, коју је Хитлер

²⁸ АВИИ, НАВ-Н-Т-120, 200/153.773–75.

проглашавао за „житницу Европе“, нису превазилазили појединачни догађаји ексцентричног карактера. Обраћајући се сељацима 23. августа 1943. године, пред њихов полазак у „Русију“, Недић је наглашавао: „Да не би српски народ залутао и поверовао лажима још једном решио сам се да, поред оних људи који су били у Украјини, пошаљем и вас, као моје изасланике, који ће на лицу места да виде ту благодет и да ми кажу искрено и поштено шта су бољшевици урадили за раднике и земљораднике, за њихову децу и породице. Ви треба тамо да видите да ли је народ просвећен или доведен на ступањ животиње. Хоћу да видите добро чувану житницу Европе како сада изгледа и да запамтите све трагове дугогодишње бољшевичке власти. Оно што сам ја видео на фотографијама из Украјине и што сам прочитао из извештаја, шта су све бољшевици оставили за собом, то је невероватно и ужасно. Ускоро и ви ћете то гледати својим очима.“²⁹

Квислиншка пропагандна машинерија ни овом приликом није пропустила да коментарише генералове оцене. О путу сељака у Русију С. Клуић, управник установе „Земља и рад“, писао је: „Из остатака привредног живота царске Русије могли смо да створимо себи слику о лепоти Украјине, која је доиста била житница Европе. Ред влада данас у тим крајевима, али сељаштво ипак и данас још увек страхује да комунисти опет не дођу. Они су пуни зебње, јер су на својој кожи осетили благодети те нове комунистичко-јеврејске културе.

Прво што су Совјети учинили у крајевима, које су окупирали после немачко-пољског рата, било је то, да су у сваку сељачку кућу наместили радио апарат, који је нарочито удешен; отворен је увек и не може се затворити, а слушати се може само једна комунистичка станица. То значи да су Совјети хтели присилити окупиране сељаке, да слушају само оно што је јеврејска управа радио станице хтела да прогура. Тиме је сељаку одузета слобода да своје опредељење удешава према стварности и према истини. Питали смо сељаке, шта су све слушали на радију? – Изругивање цркве, масне шале о породичном животу, изругивање народности и сваке друге ругобе. Да се тога реше, сељаци су апарат обавијали јастуцима и вуненим пољавама. Негде су секли спроводнике и антенске жице, али када их је власт ухватила, старешина породице морао је да иде на 10 година у Сибир. Хиљаде сељака је на тај начин пропало у туђини.

Наши су се сељаци чудили, како је низак степен културе у Русији. Шта су учили у школама? Прво, нико жив није знао да постоји Србија.

²⁹ *Земља и рад*, бр. 5, Београд, јесен 1943. Говор председника владе Милана Недића.

Један кобајаги интеллигентан професор хвалио ми се, како је синоћ узео енциклопедију да види шта тамо пише о Србији, јер је хтео да се пред нама подичи знањем о нашој земљи. Казао ми је да је читао о завојевачу краљу Душану, да је читао да постоји причање о великој борби на Косову Пољу. И то је било све што је могао да о Србији дозна. Дакле, његово знање о Србији стало је код 1389. године. Препирали смо се са неким студенткињама које су тврдиле да у Немачкој постоји само једна једина варош, а то је Берлин. Оне су тако училе у школи.

Становање у варошима је жалосно, али у селима је боље, јер до тамо често нису продрли пљачкаши. А ипак осећа се на сваком кораку како радници сељаци са дивљењем посматрају чисту и богату одећу наших угледних домаћина, чуде се како је наш сељак добро обучен. Наши су се сељаци интересовали шта руски сељак једе, па кад видеше и беду сељачког јеловника узвикнуше: 'Бре, нема земље до Србије!'

Колико су наши сељаци били горди и поносни на свој напредак, кажу: како би тек живели, кад би наша земља била бар приближно добра, као што је украјинска земља и на оној од Бога благословеној земљи могао би се направити прави рај, кад би том земљом господарио сељак, а не туђински Јеврејин. Народ је добар и благородан, али заостао у свему. Совјети су сељаку увели електрично светло у куће, али је зато сељакова остава празна, па зато узвикује наш Шумадинац: море, да је пунија остава, па макар и у мраку јео!...

Па зар да тај наш дивни српски сељак искуси судбину несрећног руског сељака? Зар тај наш српски сељак да буде издан на милост и немилост шумском олошу и јеврејској крвожедности? – Не, никад! Зато што верујемо у бољу будућност насмејане Србије, бранићемо тог сељака до последњег даха. А онима у шуми довикујемо: 'Није револверски метак једини аргуменат да некога придобијемо!' Револверски метак у потиљак може да буде чин окорелог злочинца, али нипошто чин културног човека. Револверски метак не убеђује, већ ствара реакцију и борбеност до смрти. Зато у памет свима и на све стране: Србија ће издржати сва искушења и поћи са својим генералом Недићем, који нас води у живот, а не у смрт!³⁰

Неуспеси Трећег рајха на великим фронтovima, на Волги и у француској Северној Африци, крајем 1942. године, јасно су указивали српском сељаштву да се „коло среће“ преокренуло, да су кола кренула низбрдо и да је стратегијска иницијатива прешла дефинитивно у савезничке руке.

³⁰ С. Клауић, „Пут сељака у Русију“, *Земља и рад*, бр. 5, Београд, јесен 1943.

Недићева политика према селу није могла ни да успе у условима немачко-квислиншке пљачке села и привреде Србије уопште. У нередовним, ратним условима, унапређење српског села није било замисливо, не само због одбацивања Недићеве концепције о „сељачкој држави“, а на другој страни друкчијих политичких расположења у српском сељаштву, већ и због низа конкретних тешкоћа које квислиншки режим и покровитељска окупациона сила нису могли да савладају. Село је оскудевало у основним потрештинама (со, петролеј, шећер, уље, текстил, предмети од метала итд.), агротехничким средствима и одливу радне снаге. Није само реч о поменутиим категоријама ратних заробљеника, ухапшених, стрељаних, затворених сељака, као и о војним обавезницима у бројним супарничким покретима током рата, већ и у мобилисаним сељацима преко Обавезне службе рада. Припадници ове службе принудно су одвођени на рад ван атара својих села (најчешће у руднике), али и на разне кулуке везане за оправку путева, мостова, рашчишћавање рушевина, транспорт итд. Хронична оскудица радне снаге на селу утицала је на запуштање села и смањивање пољопривредних приноса. Што се рат више приближавао крају, мањак радне снаге на селу био је све акутнији. „Планска“ пољопривредна производња доживела је слом још у време свог проглашења, 1942. године, да би наредне две године, била претворена у пропис без стварног садржаја, независно од целокупне пропаганде која ју је пратила, остајући на крају „мртво слово на папиру“, суочена од првог дана са супротним политичким расположењем сељаштва и наведеним објективним радним и другим техничко-економским проблемима.³¹

Литература

- Борковић 1979: М. Борковић, *Контрареволуција у Србији*, књ. 2, Београд
Веселиновић 1943: Р. Веселиновић, „Српско сељаштво ради и иде ка бољој будућности“, *Земља и рад*, бр. 5, Београд
Клауић 1943: С. Клауић, „Пут сељака у Русију“, *Земља и рад*, бр. 5, Београд

Документи

- АВИИ, НАВ-Н-Т-120, 200/130/135678. – Елаборат немачког Министарства иностраних послова о подели југословенске територије (1. мај 1941. године).
АС, Нда, Г-9, Министарство пољопривреде и исхране, ф. 2. – Бројно стање пољопривредних газдинстава, IX, 1942.

³¹ *Земља и рад*, бр. 2. Београд, новембар–децембар 1942.

АС, Нда, Г-9, Министарство пољопривреде и исхране, ф. 2. – Рекапитулација података о бројном стању пољопривредних газдинстава, становника, поседовних листова по окрузима, септембар 1942.

АВИИ, НАВ-Н-Т-120, 200/153.773-75

Часописи

Ново време, 1941.

Службене новине, 1943.

Српско село, 1943.

Земља и рад, 1942/1943.

Slobodan Đ. KERKEZ

POLICY OF GERMAN-QUISLING'S FORCES TOWARD PEASANTRY IN OCCUPIED SERBIA

Summary

The majority of Serbian population in 1941 was made of peasantry, and that fact did not change either in the period of the occupation, that is, until the end of the war. Serbian village had been emptied, from one part, by taking away of our master of houses in the slavery, but it changed its social image, from another part, thanks to the return of part of people from the towns into village due to bombing and expel of Serbs from other parts of Yugoslavia. Out of the agrarian character of Serbian society the importance of agriculture was coming out. The village coped with the burden of maintaining of other population of Serbia in towns, working class and other occupations. The importance of village is arising from the magazines, newspapers and radio broadcasts dedicated to village in the occupation-quisling's policy, first of all, due to the nutrition of military formation and pressures of the Germans to increase the export of agricultural products. Nedić's policy toward village could not succeed in the conditions of German-quisling's pillage of village and backward economy of Serbia in general.

Key words:. Agrarian structure, peasantry, population, politics, agriculture, captivity, economies, village, occupation, exploitation.